

INGLIZ TILI MASHG'ULOTLARIDA PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA YO'NALISHI TALABALARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI (SOHAVIY MATNLARNI O'QISHNI O'RGATISH MISOLIDA)

Misirov Sohijjon Abdupattayevich

Namangan davlat chet tillari instituti dotsenti, pedagogika fanlari doktori (DSc)

E-mail: sohibjon.misirov.76@mail.ru +99893-776-63-34

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogika va psixologiya yo'nalishi talabalarining ingliz tilida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda sohaviy matnlarni o'qishni o'rgatish xususiyatlari, ingliz tilida kasbiy va sohaviy yo'nalishlarda inglizcha matnlarni tanlashga qo'yiladigan dasturiy talablar, ingliz tilida pedagogika va psixologiya yo'nalishi talabalarining o'qish malakalarini rivojlantirish usullari muammolariga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: o'qish malakalarini rivojlantirish, o'qish turlarini o'rgatish, kasbiy va sohaviy matnlarni tanlash, o'qishni o'rgatish bosqichlari (tayyorlov, mashq qilish va nutqda qo'llash).

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ НА ЗАНЯТИЯХ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ (НА ПРИМЕРЕ ОБУЧЕНИЯ ЧТЕНИЮ ОТРАСЛЕВЫХ ТЕКСТОВ)

Мисиров Сохибжон Абдупаттаевич

*доцент, доктор педагогических наук (DSc), Наманганский государственный
институт иностранных языков*

E-mail: sohibjon.misirov.76@mail.ru +99893-776-63-34

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности обучения чтению специализированных текстов на английском языке в развитии профессиональной компетенции студентов направления педагогики и психологии, программные требования к подбору английских текстов профессиональной и отраслевой направленности, проблемы методов развития навыков чтения на английском языке студентов направления педагогики и психологии.

Ключевые слова: развитие навыков чтения, обучение видам чтения, подборка профессиональных и отраслевых текстов, этапы обучения чтению (подготовка, упражнения и применение в речи).

METHODOLOGY FOR DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDENTS' IN ENGLISH CLASSES (ON THE EXAMPLE OF TEACHING READING SPECIALIZED TEXTS)

Misirov Sokhibjon Abdupattayevich

associate professor, doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Namangan State Institute of Foreign Languages

E-mail: sohibjon.misirov.76@mail.ru +99893-776-63-34

Abstract: *This article is focus on the features of reading English professional texts of pedagogy and psychology students, modern requirements for the selection of English professional texts in English, problems of methods for developing reading skills of pedagogy and psychology students in English.*

Key words: *developing reading skills, teaching types of English reading, selection of professional English texts, teaching English reading stages (presentation, exercise and usage).*

KIRISH

Malakatimiz oliy ta'lim muassasalari oldiga kelajak kasbiy faoliyati uchun puxta nazariy bilimlarga ega, olgan bilimlarini amaliyotda samarali qo'llay oladigan, kasbiy malakalarini ish faoliyati davomida ijodiy tatbiq eta oladigan mutaxassislar tayyorlash vazifasini qo'ymoqda. Xalqaro munosabatlar rivojlanayotgan zamonamizda tillarni bilish, ko'p tillilik (poliglossiya) pedagogika va psixologiya yo'nalishi mutaxassislari tayyorlashda ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy pedagog yoki psixolog mutaxassisi bu - ingliz tilidagi kasbiy kommunikativ kompetensiyasi rivojlangan, ilg'or xorijiy pedagogik va axborot texnologiyalarini puxta egallagan xalqaro munosabatlarda faol ishtirok eta oladigan shaxsdir.

Pedagogika va psixologiya yo'nalishida mutaxassislar tayyorlash tizimi tez sur'atda o'zgaradigan xalqaro munosabatlar talablariga to'la javob berishi bilan birga, talabalarda yangilanayotgan pedagogik va kasbiy sohalari bo'yicha axborot almashinuvlari uchun tez moslasha oladigan, kasbiy muloqotga doir masalalarni mustaqil, ijodiy yondashgan holda hal etish xususiyatlarini shakllantirishni o'z ichiga oladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

O'qishning shaxs tarbiyasidagi o'rni beqiyos bo'lib, u tom ma'noda ma'naviy-ma'rifiy ozuqa olish yo'lidagi nutqiy faoliyat, harakat turidir. Reseptiv nutq faoliyati turi hisoblanmish o'qishni o'rgatishdan ingliz tilida umumta'limiy maqsad ko'zda tutiladi.

O'qish grafik koddagi axborotni undan butunlay farq qiladigan tovush kodiga o'tkazish jarayoni, harfiy belgilarda ifodalangan yozma nutqiy axborotni idrok etish va uning mazmunini tushunish, o'zlashtirishga qaratilgan nutqiy faoliyat turidir [2: 218].

O'qish motivi muloqot qilish, maqsad esa axborot (informatsiya) olishdir. O'qishning ingliz tilidagi bunday maqomi talabalarni unga nutq faoliyatining mustaqil turi sifatida yondashishga undaydi, uning amaliy ahamiyatini kuchaytiradi. O'qishga nutq faoliyatining mustaqil turi sifatida to'g'ri yondashuv uning kommunikativ vazifasini aniqlashga ham yordam beradi. Lekin haligacha ba'zi chet til o'qituvchilari orasida tilni amaliy egallash tushunchasini og'zaki nutqni o'rganish deb qabul qilish odatlari mavjuddir, ya'ni og'zaki nutq ko'nikma va malakalarini rivojlantirishni – tilni amaliy maqsadda egallash degan talqinlar uchramoqda. Bunday metodik yanglishish ingliz tilida o'qishni amaliyotdagi rolining pasayishiga og'zaki nutqni shakllantirishda vosita sifatida qaralishiga olib kelmoqda. Vaholanki, o'qishni o'rgatish bo'yicha til ta'limshunosligida mamlakatimiz va xorij olimlari M.Uest, I.M.Berman, V.A.Buxbinder, Z.I.Klichnikova, S.K.Folomkina, N.V.Barishnikova, M.L.Vaysburdlar J.J.Jalolov va Z.R.Abdujabborovlar tomonidan fundamental ilmiy-tadqiqotlar olib borilgan va ularda mazkur faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari, uni chet til, shuningdek, axborotni o'zlashtirishdagi o'rni metodik jihatdan atroflicha tahlil etib berilgan, qimmatli fikrlar bayon etilgandir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ingliz tili o'qitish metodikasida o'qish maqsad va vosita maqomlarida o'rgatilishi joriy dasturlarda ko'rsatib o'tilgan. O'qishni maqsad va vosita maqomlarida o'rgatilishini to'g'ri talqin etish uchun uning ta'limning ayrim bosqich hamda tashkiliy qismlarda tutgan o'rniga to'xtalish joizdir [3:2-3].

O'rta maktabning ilk bosqichida o'qish boshqa nutq faoliyati turlarini shakllantirishda vosita vazifasini bajaradi. Boshlang'ich bosqichda asosiy e'tibor ovoz chiqarib o'qishga qaratiladi, asta-sekin ichda (ovozsiz) o'qish turi ham o'rgatib boriladi. Ichda o'qishga ko'proq vaqt va kuch sarflanishi metodik jihatdan maqsadga

muvofigdir. Ovoz chiqarib o'qish asosan o'rganilgan til birliklarini uzoq muddatli xotirada saqlanishi uchun foydalidir.

O'rta maktab ingliz tili ta'limining boshlang'ich bosqichida – ovoz chiqarib va ichda (ovoqsiz) o'qish, o'rta bosqichda – o'rganuv, tanishuv o'qish, yuqori sinflarda esa kuzatuv, tanishuv, o'rganuv o'qish turlari o'rgatiladi.

Uzluksiz ta'lim tizimining uzviy bo'g'ini hisoblangan pedagogika va psixologiya yo'nalishida ham ingliz tilida o'qish malakalari ustida ishlash eng muhim talablardan biridir [3].

Pedagogika va psixologiya yo'nalishida o'qishni o'rgatish tilni bilish/o'rganish jarayoni sifatida tashkil etiladi, matnlarni o'qish orqali talabalar bilishga, undan o'zi uchun yangi, foydali ma'lumotlar olishga harakat qiladi. Axborot olish bilish faoliyatini harakatlantiruvchi vosita ekanligi ma'lum. O'qish faoliyatining natijasi esa bilishga olib keluvchi vosita hisoblanadi. Albatta, o'qilgan matn axborotini o'zlashtirib olish uchun talabalar ingliz tilida o'qish malakalarini egallagan bo'lishi talab etiladi. O'qish malakasi uch bosqichli faoliyat bo'lib, nutq birligining ko'ruv timsoli, uning nutqharakat timsoli va ma'nosidan tashkil topadi. Uchala ko'nikmani egallash o'qish malakasini hosil qilinganligidan dalolat beradi.

O'qishga nutq faoliyatining mustaqil turi sifatida yondashuv uning amaliy-kommunikativ vazifasini aniqlashga yordam beradi. Pedagogika va psixologiya yo'nalishida o'quv soatlarining chegaralanganligi, o'quv rejasining o'ziga xosligi, til tabiiy muhitining mavjud emasligi, talabalarning shaxsiy va psixik yosh xususiyatlari har qanday ingliz tilidagi matnni o'qishga imkon bermaydi. Shuning uchun amaliyotda mazkur sohada lozim bo'lgan maqsad va vazifalarni to'g'ri aniqlab olish zarurdir. Bu esa o'qish faoliyatining amaliy jihatdan ahamiyatini kuchaytiradi. Tilni amaliy maqsadda egallash ingliz tili o'rganuvchining kelajakdagi mutaxassislik xususiyati, o'quv yurtining yo'nalishi (profili) va uning amaliy faoliyatda axborot olish qobiliyatiga ko'p jihatdan bog'liqdir. Axborot olish maqsadida o'qish, avvalo, amaliy maqsad, ikkinchidan, ta'limiy vosita ekanligi nazariya va amaliyotda isbotlangan. Pedagogika va psixologiya yo'nalishida o'qishdan axborot olish maqsadida uning tanishuv, o'rganuv, kuzatuv turlari o'rgatiladi.

Tanishuv o'qish (fluently reading) matndan o'zi uchun foydali va qiziqarli ma'lumotlarni olish hamda umumiy mazmunini tushunishni nazarda tutadi. O'qishning mazkur turida axborotning 75 foizigacha tushunarli bo'lishi lozim. Bunday matnlarning hajmi katta, tili ravon bo'lishi tavsiya etiladi. Tanishuv o'qishni nazorat qilishga qo'yiladigan topshiriqlar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin: (1) matnning asosiy mazmunini bayon eting; (2) matnning tayanch so'zlarini toping; (3) muallif xulosalari uchun asos bo'lib xizmat qiladigan faktlarni sanab o'ting; (4) matnda aks ettirilgan hodisalarning qaysilari asosiy, qaysilari ikkinchi darajali ekanligini aniqlang va h.k.

O'rganuv o'qish (close reading) – matnni, jumladan, tilning ifodaviy vositalarini o'rganish, tahlil qilishni nazarda tutadi. O'qishning ushbu turi o'zlashtirilgan axborotni to'liq tushunish va keyinchilik uni qaytadan tiklashni taqozo etadi. Tushunish yuqori darajaga yetkaziladi. Matnning qiyinchilik tug'dirgan, tushunilmagan qismlarini takror o'qish mumkin. O'rganuv o'qish avval sinfda, so'ngra uyda bajariladi. Tushunganlikni tekshirish usullaridan biri sifatida tarjimadan foydalaniladi. Odatda, matnning qiyinchilik tug'diradigan qismlarinigina tarjima qilinadi. Matnning xajmi unchalik katta bo'lmasligi tavsiya etiladi. Matn qamrovidagi axborot sinchiklab o'rganiladi. O'rganuv o'qishda talabalar matn mazmuni bo'yicha o'z munosabatini bildirishi, tanqidiy fikrlashi, izohlay olishi, axborotlarni qiyosiy tahlil qila olishi lozim.

Kuzatuv o'qish (scanning reading) – matn mazmuni haqida umumiy tasavvur hosil qilishga qaratilgan o'qish turidir. Mazkur o'qishda talabalar ko'proq sarlavha, kichik sarlavhachalardan boshlab, matnni to'liq va tezlikda o'qib chiqishi talab etiladi. Kuzatuv o'qishda til materialini tanish bo'lishi, talabalar matndan muayyan axborot(raqam, sitata kabi)larni qidirishi talab etiladi. Kuzatuv o'qish matndan qo'yilgan savolga javob topish, o'qish jarayonida o'zlashtirilgan axborotni keyinchalik, albatta, ishlatilishi lozim ekanligini tushunilishiga asoslangan o'qish turidir.

Mazkur o'qish turlaridan pedagogika va psixologiya yo'nalishi ingliz tili ta'limida qo'shimcha va foydali kasbiy hamda sohaviy axborotlar olishda keng foydalaniladi. Ingliz tilini amaliy maqsadda egallash, nafaqat, undan kelgusida

kasbiy faoliyatda foydalanish, balki talabalarning umumiy madaniyati, tafakkurini rivojlanib borishiga imkon yaratadi. Buning uchun ingliz tili darslarini samaradorligini yanada oshirish, talabalarni tili o'rganilayotgan mamlakat(lar) jug'rofiyasi, tarixi, iqtisodi va siyosiy tuzumi, adabiyotiga doir ma'lumotlar bilan oitishhamda mutaxassislikka oid kasbiy va sohaviy manbalardan muntazam boxabar etib borishni taqozo etadi. Yuqoridagi vazifalar ham o'qishga axborot olishda asosiy vosita sifatida qarashga undaydi.

Pedagogika va psixologiya yo'nalishi talabalari ixtisoslikka oid ilmiy matnlarni o'qishga ko'proq ehtiyoj sezadilar. Biroq, bunday matnlarni o'qish oddiy so'zlashuv yoki badiiy uslubdagi matnlarni o'qishga qaraganda ancha murakkabroq kechadi. Buning sababi ixtisoslikka oid matnlarda rasmiy belgilar, sohaviy atamalarning ko'proq uchraydi. Talabalar bunday matnlarni o'qiganda kasbiy atama yoki so'z ma'nosi kontekstga tayangan holda aniqlay olsa, sohaviy tayanch so'zlarga suyangan holda matn asosida berilgan topshiriqlarga javob qaytara oladi.

Pedagogika va psixologiya yo'nalishi talabalari o'z kasbiy sohalariga oid matnlarni o'qishni o'rganib borishlari lozim. Chet til o'qitish metodikasida o'qishga mo'ljallangan matn mazmuniga quyidagi talablar qo'yiladi: 1. Matnning tarbiyaviy ahamiyatiga e'tibor beriladi. Ingliz tili o'rgatish maqsadlaridan biri tarbiyalashdir, jamiyat ahloq qoidalarini singdirish, ya'ni ma'naviy tarbiya berishga qaratilgan matnlar tanlanadi; 2. Talabalarning kasbiy bilimlarini oshirish, ya'ni sohaviy dunyoqarashini boyitishga xizmat qiladigan matnlar saralanadi. Bu talabalarni kasbiy bilish faoliyatini o'stirishda muhim shartlardandir. Axborotga boy sohaviy matnlarni o'qish talabalarda joziba uyg'otadi. Chunki talabalar kasbiy bilishga oshiqadi, bilishga moyilligi rag'batlantirilsa, ushbu o'quv predmetiga uning qiziqishi oshadi; 3. O'qishga tavsiya etilgan matn ilmiy, ya'ni undagi ma'lumotlar voqealikni ob'yektiv aks ettiradigan bo'lishi talab etiladi; 4. Tanlanayotgan sohaviy matnlar talabalarning yoshiga mos tushishi lozim. Talabalar kasbiy ehtiyojini qondirishi chet tilda nutqiy faoliyatga undashning muhim chorasidir. Xullas, matn mazmuni talabalarning kasbiy saviyasiga muvofiq bo'lishi, sohaviy bilish va hissiy talablariga javob berishi kerak [2: 227-230]. Pedagogika va psixologiya yo'nalishida, odatda, dasturda ko'zda tutilgan ijtimoiy-maishiy, o'quv-ta'limiy va madaniy sohadagi

matnlarni o'qish bilan birga, mazkur mutaxassislikka oid sodda sohaviy matnlarni o'qish ham mashq qilinadi.

TAHLIL VA NATIJALARI.

Pedagogika va psixologiya yo'nalishida o'qish bo'yicha quyidagi dasturiy talablar qo'yiladi: 1. Talabalarni umumiy saviyasini va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish uchun ko'proq ijtimoiy-siyosiy, badiiy va sohaviy asl nusxadagi matnlarni o'qish; 2. Talabalar kasbiy manfaatlaridan kelib chiqib, ularning umumiy bilimdonligini oshirish uchun xizmat qiladigan ilmiy-ommabop, kasbiy xarakterga ega bo'lgan matnlarni o'qish; 3. Shu kunning sohaviy yangiliklari, olim va yoshlarning xalqaro aloqalarini, yangi ixtiro va texnologiyalari masalalaridagi ma'lumotlarni o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy-texnikaviy yo'nalishdagi matnlarni o'qish.

Bundan tashqari pedagogika va psixologiya yo'nalishida ingliz tili ta'limida asosiy e'tibor kasbiy tayyorgarlikka qaratiladi. Jumladan, mazkur o'quv yilida ixtisoslikka oid matnlarni ko'proq o'qishga beriladi. Bunda talabalar ijtimoiy-maishiy, o'quv-ta'limiy va ixtisoslikka oid matnlarni o'qiydilar. O'qish uchun ko'proq ixtisoslikka oid ilmiy matnlar tanlanadi.

Ingliz tili amaliy kursining oxirida o'qish bo'yicha quyidagi dasturiy talablar qo'yiladi: 1. O'z sohasi bo'yicha keng axborot beruvchi, talabalar kasbiy bilimlarini chuqurlashtirishga qaratilgan, bo'lajak ixtisoslik bilan keng miqiyosda bog'liq matnlarni o'qish; 2. Muayyan ixtisosliklar uchun mo'ljallangan ilmiy-texnikaviy axborotlarga boy, kasbiy fanlardan talabalarni qiziqtirayotgan amaliyotni tegishli sohalariga oid ma'lumotlarni o'zida mujassamlashtirgan matnlarni o'qish (Educational system of Uzbekistan/Great Britain/the USA, Higher Education of Uzbekistan/Great Britain/the USA kabi matnlar).

Shunday qilib, pedagogika va psixologiya yo'nalishida ingliz tili bo'yicha olib boriladigan amaliy ishlarning asosini mutaxassislikka oid sohaviy matnlarni o'qish tashkil etadi. Shu o'rinda alohida ta'kidlash joizki, ingliz tili o'rganishda asosiy e'tibor qo'shimcha, foydali axborot olish va ixtisosiy nutqni shakllantirishni bosh omilga aylantirilsagina, u ijobiy natija beradi.

Xullas, o'qish amaliy maqsaddan tashqari, umumta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni ro'yobga chiqishida ham katta rol o'ynaydi. Bunda talabalarning kuzatuvchanligi oshadi, ularning til materialini va matn mazmunini analiz/sintez qilish qobiliyatlari takomillashadi. Ovoz chiqarib o'qish tallaffuzni o'rgatishda, tinglab tushinishda muhim bosqich sanaladi. Bundan tashqari, o'qish gapirish malakalarini shakllantirishda ham vosita sanaladi. O'qilgan matnlar mazmuni bo'yicha savol-javob mashqlarini bajarish, hikoya qilib berish, suhbat kabilardan keng ko'lamda foydalaniladi. Talabalar o'qish orqali gapirishga ma'lumot-material to'playdi. Ularni inglizcha gapirib berishga tayyorlaydi.

Pedagogika va psixologiya yo'nalishida ingliz tili fanidan o'qish malakalarini egallash, birinchidan, talabalarni shu tilda nutqiy muloqot qilishga tayyorlasa, ikkinchidan, o'zi egallayotgan ixtisoslikni mukammal egallashni, umumiy saviyasining o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Pedagogika va psixologiya yo'nalishida o'qishni o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari mavjudki, ularni alohida ta'kidlab o'tish joizdir: 1. Pedagogika va psixologiya yo'nalishida o'qish materialini sifatida ijtimoiy-maishiy, badiiy, siyosiy, madaniy, o'quv-ta'limiy va ixtisoslikka oid sohaviy matnlar tanlanadi; 2. Mazkur yo'nalish ingliz tili ta'limida o'qishning o'рни va roli, unga qo'yiladigan dasturiy talablar o'rta maktabnikidan yuqoriroq bo'ladi. Ingliz tili kursini o'qitish davomida pedagogika va psixologiya yo'nalishida o'qiladigan sohaviy matnlarning murakkablik darajasi ortib boradi; 3. Ingliz tilida o'qishni o'rgatish pedagogika va psixologiya yo'nalishi talabalarini shu tilda nutqiy muloqot qilish, o'z ixtisosligi bo'yicha qo'shimcha sohaviy axborotlar olishni ta'minlaydi, ularning umumiy kasbiy saviyasini oshiradi; 4. Talabalar ingliz tilida nafaqat pedagogika va psixologiya yo'nalishi ixtisosligiga oid matnlar, balki mamlakatimiz va tili o'rganilayotgan mamlakatlar haqidagi axborotlardan muntazam boxabar bo'lib boradilar; 5. O'qish bo'yicha mavzular tanlash pedagogika va psixologiya yo'nalishi talabalarining mutaxassislik xususiyati, o'quv yurtining yo'nalishi(profil)ga bog'liq bo'ladi, ingliz tilida o'qishni o'rgatish amaliy maqsad va ta'limiy vosita sifatida talqin qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdujabbarova Z.R. Kasb-hunar kollejlari o'quvchilariga ingliz tilida qo'shimcha matnlar o'qitish texnologiyasi Ped. fan. nomz. ... dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent: – TDPU, 2007. – B 28
2. Jalolov J.J. Chet til o'qitish metodikasi. Chet tillar oliy o'quv yurtlari (fakultetlari) talabalari uchun darslik. –T.: O'qituvchi, 1996. –368 b.
3. Konsepsiya neprerivnogo obrazovaniya po inostrannomu yaziku//gazeta "Uchitel Uzbekistana". –1993. 28 iyulya–3 avgusta, –S.2–3.
4. Qiyasova Q. Q. Ta'lim qaraqalpoq tilida olib boriladigan kasb-hunar kollejlari ixtisosiy nutq ustida ishlashning metodik asoslari: Pedagogika fan. ... nomzodlik dissertatsiyasi avtoreferati. –T.: TDPU, 2004. –26 s.